

HET MATTHEUS DE CRANE-ORGEL IN DE HERVORMDE KERK TE WASPIK

PETER VAN DIJK

Het De Crane-orgel (1767) van de Hervormde Kerk te Waspik is in 2014/2015 gerestaureerd door de orgelmaker J.C. (Hans) van Rossum (Andel/Wijk en Aalburg). De orgelkast werd conform de oorspronkelijke kleurstelling herschilderd door Gerard de Jongh (Waardenburg). Diverse werkzaamheden (onder meer het vervaardigen van de balgenstoel en de bekisting daarvan) zijn, naar aanwijzingen van de orgelmaker, in eigen beheer uitgevoerd. Adviseur was Peter van Dijk (Utrecht), in samenwerking met Wim Diepenhorst (RCE). Het orgel werd op 28 mei 2015 officieel weer in gebruik genomen en op 29 mei 2015 landelijk gepresenteerd.

Aanvankelijk was het – om financiële redenen – de bedoeling aan het Waspikse De Crane-orgel slechts de hoogstnoodzakelijke herstelwerkzaamheden te laten uitvoeren. Dankzij succesvolle fondswerving door de plaatselijke orgelcommissie bleek integraal herstel, met inbegrip van de orgelkast en het schilderwerk, haalbaar.

Ten behoeve van de restauratie heb ik het orgel zelf, de relevante archieven en de literatuur onderzocht. Het pijpwerk is na demontage door Hans van Rossum (mensuren),^[1] Wim Diepenhorst en mij (in-scripties) geïnventariseerd. Aanvullend onderzoek is voorts gedaan in het Verhofstadt-orgel (1719) te Culemborg, met name wat betreft de windvoorziening en de windkanalisatie.

Het archief van de Hervormde Gemeente Waspik was reeds volledig gefotografeerd door Wim van Herwijnen (Waspik). Hij stelde dit materiaal welwillend ter beschikking.^[2]

In dit archief bleek veel tot dan toe onbekend materiaal voorhanden, onder meer opgaven van diverse betalingen voor de bouw van het orgel, het contract voor de restauratie-1851/1852, stukken rondom het herstel van de oorlogsschade (1951/1952),^[3] de restauratie-1957/1958 en de werkzaamheden uit 1981, alsmede brieven en tekeningen betreffende het orgel van de architect Ferd. B. Jantzen, die de in 1956 voltooide kerkrestauratie leidde.

Het bouwcontract voor het orgel en stukken betreffende de restauraties van 1882, 1920 en 1957/1958 bleven helaas niet bewaard. Van

het herstelplan voor de restauratie-1957/1958 – hoe summier dit ook is – bleek gelukkig in het orgelarchief van de RCE een kopie aanwezig.^[4]

VERANTWOORDING

In de periode van de Wederopbouw (1945-1970) werd bij restauraties van orgels uit de zestiende/achttiende eeuw meestal uitgegaan van de oorspronkelijke dispositie. Dit overigens nogal eens op basis van (te) summier historisch onderzoek. Wat betreft de windvoorziening, windladen en mechanieken werden vaak ‘verbeteringen’ aangebracht door de toepassing van eigentijdse materialen en constructies. De klankgeving werd met zowel reversibele als irreversibele middelen ‘gereconstrueerd’.

Met de sedert 1970 sterk gegroeide kennis en inzichten van nu moeten we constateren dat daardoor diverse historische orgels bij Wederopbouw-restauraties hun klank niet behouden of herwonnen, maar veeleer in meerdere of mindere mate verloren hebben.

Dat gold ook voor het Waspikse orgel. In 1957/1958 werd de windvoorziening vervangen door een moderne constructie, en werden de windladen, de mechanieken en het pijpwerk niet alleen hersteld maar ook gewijzigd. Bij het onderzoek ten behoeve van een herstelplan in 2013 moest worden vastgesteld dat door deze wijzigingen het klankbeeld zeer aan kwaliteit had ingeboet.

Een van de lessen die inmiddels uit Wederopbouw-orgelrestauraties is geleerd, is dat niet alleen het pijpwerk zelf, maar ook de factuur en de maatvoering van de windvoorziening, de windladen en de toetsmechanieken van groot belang zijn voor de aan- en afspraak van de pijpen, en daarmee voor het totale klankbeeld.

[1] J.C. van Rossum, *Verantwoording restauratie van het door Mattheus de Crane in 1767 gebouwde orgel staande in de Hervormde Kerk van Waspik* (Typoscript. Wijk en Aalburg 2015).

[2] Het archief van de Hervormde Gemeente Waspik is thans ondergebracht in het Streekarchief Langstraat Heusden Altena te Heusden.

[3] Deze stukken zijn ook aanwezig in het Orgelarchief van Lambert Ern . Utrechts Orgelarchief, Universiteit Utrecht.

[4] Met dank aan Wim Diepenhorst voor het ter beschikking stellen van deze gegevens.

